

Tek Parti Döneminde Halkçılık

M. ASIM KARAÖMERLİOĞLU

Zaman zaman popülizm ismiyle de kavramsallaştırılabilen halkçılık, 1980'lere kadar Türkiye siyasetinde yaygın kabul görmüş bir söylem olarak varlığını sürdürdü. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Ok'undan birisi, genç Cumhuriyet'in ideolojik söyleminde merkezî bir öge ve siyasal yelpazenin sağından soluna hemen her kesimin bir şekilde vurguladığı bir ilke oldu halkçılık. Ancak, ilginçtir, halkçılık kavramının tanımı büyük ölçüde muğlak kaldı. Bu kadar çok kullanılan, fakat bu kadar az bilinen, basmakalıp birtakım tanımlamaların ötesinde tartışılmamış başka bir kavram Türkiye'de herhalde çok az vardır. Özellikle söz konusu olan halkçılık söyleminin analitik bir irdelenmesi olduğunda bu durum daha da geçerli olmaktadır. Oysa halkçılık söyleminin yerli yerince anlaşılması hem genel olarak Kemalizmi, hem de özel olarak Tek Parti dönemi Türkiye'si'nin siyasal rejimini daha iyi anlayabilecek ipuçları verebilecektir. Bu anlamda Kemalist halkçılık söyleminin analizi, örneğin demokrasiye bakış, çok partililik, devlet birey ilişkisi gibi alanlarda bize önemli açılımlar sunabilecektir.

Kavramın muğlaklığını gerçi biraz da doğal karşılamak gerekir, çünkü halkçılığın dünya literatüründe ele alınışı da Türkiye'den daha az muğlak değildir. 19. yüzyıl sonu Rusya ve Amerika Birleşik

Devletleri'ndeki halkçılık ile 1930'lar ve 1960'lardaki biçimiyle Latin Amerika'daki örneklerinden belirli bir teorik bütünlük çıkarmak hemen hemen mümkün değildir. Rusya'da kentli aydınların tarımsal ve sınaî gerilik koşullarında köylülüğe referans vererek oluşturdukları devlet karşıtı sosyalizan ve radikal bir hareketken, ABD'de çiftçilerin devletin iktisadî müdahalesi açısından gündeme getirdiği, anti-tekel, biraz da yöresel bir hareketten halkçılık. Latin Amerika'daki halkçı hareketler ise işçi sınıfıyla orta sınıfları baz alan kentsel reformist hareketler olarak gündeme geldi. Farklı zaman ve mekânlarda halkçılık bazen devlet karşıtı bir hareketin söylemiyken, bazen devletlerin tepeden, son derece elitist ve kendi meşruiyetini sağlama aracı olabildi. Bir başka deyişle, farklı tarihsel bağlamlarda farklı halkçılık teorileri ve pratikleri gözlemlenebildi. Keza halkçılığın sağ ya da sol ideolojiye özgü bir olgu da olduğu söylenebilir. Sola meyyal halkçı hareketler olabildiği gibi, sağ ve muhafazakâr ideolojilere yakın halkçı hareketler de olmuştur. Dolayısıyla halkçı söylem ve hareketler, çeşitli ideolojilere eklenmiş biçimde bulunabilmektedirler.

Halkçılık birçok kavram gibi ilk kez Cumhuriyet döneminde gündeme gelmiş bir düşünsel ve siyasal olgu değildir. Geç

Osmanlı'da özellikle Jöntürkler arasında halk kavramının ve olgusunun gündeme geldiğini söylemek mümkün. Bunda 1908 Devrimi'ne giden sürecin önemli bir rolü vardır. Jöntürk geleneğinin bütün içkin elitistliğine rağmen, Abdülhamit rejimine karşı, biraz da zorunluluktan, halkı yanına almak gibi bir nosyonun giderek gündeme geldiği gözlenmektedir. Bu anlamda halkçılığın ortaya çıkması doğrudan doğruya yeni bir aydın sınıfının, Osmanlı özelinde Jöntürklerin, ortaya çıkması süreciyle paralellikler gösterir. Aslına bakılırsa Osmanlı'da gözlemleyebildiğimiz bu gelişmeler benzer yapısal özellikler gösteren dünyanın başka ülkelerinde de geçerlidir. Köhneleşmiş (*ancien*) siyasal rejimler, içsel nedenler bir yana, özellikle uluslararası sistemde varlıklarını sürdürebilmek için modernleşme sürecini kendi elleriyle ve de yeni bir aydın kesimi yaratarak çelişik bir şekilde yaşarlar. Bir yandan devletlerarası konumları gereği modernleşme zorunluluğu hisseden bu rejimler, diğer yandan geleneksel iktidar biçimlerini korumaya çalışırlar. Bu çelişkilerle dolu süreç aynı zamanda yeni bir aydın tipolojisi yaratır. Modernleşmenin doğrudan bir ürünü olarak gündeme gelen aydınlar modernleşme sürecini hızlandırmak ve mantıksal sonucuna ulaştırmak isterken sık sık köhne devlet aygıtlarıyla çatışmaya girmişlerdir. Örneğin Jöntürklerin büyük ölçüde Abdülhamit rejiminin modernleşen okullarında yetişmeleri bu açıdan bir raslantı olmasa gerek. Devletle olan mücadeleleri radikalleştikçe de halkı yanına alma gereksiniminin arttığı ve aydınların daha radikal çözümlere yöneldikleri görülür. Bu noktada halkçı düşüncelerin serpilip gelişmesinde yeni bir aydın tipolojisinin doğması merkezi bir rol oynar. Bütün dünyada özellikle 19. yüzyıl sonlarında oluşan bu yeni tipoloji hem eski rejimlerin geleneksel hem de Batı Avrupa'nın organik burjuva aydınlarından farklı karakteristikler gösterir. Jöntürk muhalefetinin gelişim

süreci yukarıda anlattığımız dinamiklerle büyük ölçüde örtüşür. Jöntürkler, örneğin Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde, halkı kendi yanlarına çekme amacıyla 1908 Devrimi öncesinde propoganda faaliyetleri yürütmüşler, bu nedenle de zaman zaman halkçı bir söyleme başvurmuşlardır. Bu anlamda halkçılık söyleminin oluşması ve halk kavramına giderek artan vurguyu aslında yeni bir aydın kuşağının doğmasıyla ilişkilendirmek yerinde olur. Dolayısıyla Rusya ve Osmanlı gibi kapitalizme geçişleri gecikmiş ülkelerde halkçılık köylülere ve onların taleplerine referans verilerek değil, yeni bir aydın tipolojisinin doğması ve onun gereksinimleri açısından değerlendirilmelidir.

Osmanlı'da halkçılığın gelişmesinde uluslararası ideolojik etkilerin de önemini vurgulamak gerekir. Bilindiği gibi siyasal, toplumsal ve ekonomik büyük altüst oluşların yaşandığı 19. yüzyıl aynı zamanda bir ideolojiler çağıydı ve dünyanın birçok yöresi ideolojilerin esin kaynağı verdiği hareketlerle sarsıldı. Osmanlı da bu durumdan varestede değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli cemaatlerinde, özellikle Ermeniler içerisinde, halkçı düşünce ve hareketler görmek mümkün. Özellikle Rus halkçılığı, Narodnizm, Ermeni aydınlarını, Hınçak'ları örneğin, derinden etkilemiş bir düşünce sistemiydi. Osmanlı Müslümanları da gerek Ermeni halkçı hareketleri dolayımında, gerekse Tatar göçmenleri üzerinden ve de Makedonya'daki popülist ihtilalci hareketlerin etkisiyle halkçı düşüncelerle 19. yüzyılın sonlarında tanışmışlardı. Jöntürk hareketi, her ne kadar esas olarak kendi mecrası içinde geliştirse de, Ermeni devrimci hareketlerinin halkçı söylemlerinden etkilenmişti. Tatar aydınları söz konusu olduğunda ise İsmail Gasprinski, Yusuf Akçura ve Hüseyinzade Ali'nin Osmanlı'da halkçı düşüncelerin gelişmesinde önemli bir rolü oldu. Onların temsil ettikleri halkçı görüşler, her ne kadar Rus Narodnizmi gibi devrimci bir içe-

rik taşınmasalar da, halkçılık üzerinden Türk milliyetçiliğinin teorisinin oluşturulmasına katkıda bulundu.

1908 Jöntürk Devrimi sonrası II. Meşrutiyet döneminde halkçı düşüncenin gelişimi söz konusu olduğunda iki aydının adları ön plana çıkar. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. Büyük ölçüde etnik bir Türk milliyetçiliğinin damgasını vurduğu *Türk Yurdu* dergisinin editörü Yusuf Akçura derginin ayırt edici özelliklerinden birisinin "halkseven" olduğunu vurgular. *Türk Yurdu* çevresinin 1912'de yayımladığı *Halka Doğru* dergisi ise bizzat halkçı düşüncelerin yayılmasını amaçlar. Akçura'ya göre halk kırların yoksul köylüleri, küçük esnaf ve kentlerin ücretli emekçilerinden oluşmaktaydı. Bir başka deyişle, Akçura'nın halk kavramıyla kastettiği görece yoksul kesimlerdi. Ona göre, millet ve halk aynı şey değildi ve halkın ayırt edici özelliği bir anlamda sınıfsal olarak belirlenmesiydi. Oysa İttihatçıların İzmir eski katib-i umumisi Celâl Bayar'ın 1918'de İzmir'de çıkardığı bir başka *Halka Doğru* dergisine göre halk orta sınıflar demekti, ki, niteliksel olarak Akçura'nın halk kavramının neredeyse tamamen zıddıydı. Bayar gibilerin orta sınıflara vurgusunda kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı'nın haksız ve spekülatif ortamında palazlanan önemli bir Müslüman/Türk ve "orta sınıfın", İttihatçıların bilinçli politikalarıyla serpilip gelişmesi gerçeğinin izlerini görmek mümkündür. Benzer bir gözlemi muhtemelen Ziya Gökalp de yapmaktaydı, ancak onun halkçılık anlayışı, pratikte değilse bile en azından söylemsel düzeyde, savaşın yarattığı aşırılıkları ve sınıfsal uçurumların üzerini örtmeye yönelikti. Gökalp'in bu kavramdan anladığı her iki yaklaşımdan da farklıydı. Onun için halk güzidelelerin, yani eğitilmiş elitlerin, dışında kalan bütün katmanlardı. Eğitimin ve soyut bir elit kavramının çizdiği çerçeve içerisinde belirleniyordu halk kavramı. Dolayısıyla eğitimsiz bir toprak ağası da halktan biri-

siydi, yoksul bir köylü de. Gökalp için halk, aralarında çıkar çatışması olmayan, birbirlerini tamamlayan, sınıfsız, kaynaşmış değişik grupların tamamını ifade ediyordu. Durkheim'ın izlerini taşıyan bu dayanışmacı bakış Kemalist Cumhuriyet'e devredilen halk kavramını da büyük ölçüde belirledi.

II. Meşrutiyet Dönemi halk ve halkçılık kavramlarına içkin önemli bir kültürel boyutu da geçerken not etmek gerekli. Bu da, diğer birçok Batılı olmayan ülkede de gözlemlenen, uygarlık ve kültür, Gökalp'in deyimiyle, medeniyet ile hars ikileminde ortaya çıkıyordu. Gerçekten de 19. yüzyıl ortalarından başlayarak Batı'dan neyin ne derece alınması gerektiği önemli bir tartışma konusu olagelmisti. Dönemin değişik entelektüel çevrelerinde hakim olan anlayış teknoloji ve bilim gibi Batı'nın daha evrensel değerlerini almak, ancak bunu alırken de ülkenin kendi tarihsel, geleneksel ve özel hayata dair değerlerinin korunmasıydı. Dolayısıyla hars kavramından kastedilen bize özgü değerlerdi ki bunların da kaynağı halkta, Anadolu'da bulunmaktaydı. İşte bu anlamda halk ve halkçılık kendi değerlerimizi bulabileceğimiz bir rezervuar olmakta, Batı'nın evrensel bazı değerleri alınırken, onun özsel, yıkıcı ve bünyemize uymayan değerlerine karşı koruyucu bir zırh olmaktaydı. Bu tutum büyük ölçüde Cumhuriyet döneminde terk edilmiştir çünkü Batılılaşmayı bir bütün olarak almak gerektiği vurgulanmış, dolayısıyla da özellikle yönetici elitler arasında medeniyet hars türü ayrımlar giderek daha az vurgulanır olmuştur.

Halkçılık kavramının sıkça gündeme geldiği bir dönem de Milli Mücadele dönemiydi. Bu yıllarda halkçılığın gündeme gelmesinin bir nedeni toplumun değişik kesimlerini ortak mücadele etrafında mobilize etmektir. Beri yandan, bu dönemde çeşitli sol ve İttihatçı grupların kendi halkçılık anlayışlarıyla ortaya çıkmalarına bir tepki olarak, benzer bir söylemle bu grup-

Kemalist halkçılık ilkesi, bir kutupta liberal-bireyci, diğer kutupta sosyalist-kollektivist çağrışımlara karşı önlem almaya dikkat eden, korporatist bir anlayışı yansıtır. "Halk", sınıfsal veya toplumsal bir özne olarak değil, millîlik vasfının otantik taşıyıcısı olarak düşünülür ve yükümlendirilir.

ların önünü kesme kaygısı da gözlenmekteydi. Yine aynı şekilde, Sovyetlerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi için de halkçılığa vurgu yapıldığı vurgulanmıştır. Frunze ve Aralov gibi Sovyet diplomatlarıyla yapılan söyleşilerde sık sık halk kavramından emekçilerin kastedildiği izlenimi yaratılsa da böylesi bir bakış Atatürk ve çevresinde gözlemlenebilen başat eğilim hiçbir zaman olmamıştır.

Millî Mücadele halkçılığı söz konusu olduğunda gözden kaçırılan bir önemli tarihsel olgu da yerellik merkezîyetçilik ekseninde gözlemlenen çatışmayla ilgilidir. Millî Mücadele yıllarında yeşeren birçok hareket için halkçılık anti-elitizm ve merkezî bir devlet yaklaşımının tersinde somutlanıyordu. Anadolu'da gündeme gelen birçok yerelci ulusal kurtuluş hareketinin anti-bürokratik ve merkezîyetçilik karşıtı söylemini de aslında halkçılık bağlamında

düşünmek gerekir, ki ne yazık ki bu konuda henüz ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır.

Halkçılık söylemi 1923 sonrası Cumhuriyet yıllarında da üzerinde önemle durulan bir söylem oldu ve zaman içinde çeşitli değişikliklere ve vurgu kaymalarına uğrayarak önemini muhafaza etti. Atatürk'ün *Halkçılık Programı* adlı metni daha 1921 yılında Anayasasının içeriğinde gözlemlenebilmekteydi. Nisan 1923'te kabul edilen 9 Umde'de ve CHP'nin Ekim 1927'deki İkinci Kurultayı'nda halkçılık düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. CHP'nin 1931 ve 1935'teki Üçüncü ve Dördüncü Kurultaylarında Halkçılık diğer ilkelerin yanında partinin temel vasıflarından birisi olarak kabul edilmiştir. Süreç içinde değişmesine rağmen halkçılık anlayışında süreklilikler gözlemlenmek mümkün. En genelde ve değişmeden süregelen halkçılıkla cumhuriyetçiliğin ilişkisiydi. Cumhuriyet'le beraber gündeme gelen halkçılık anlayışının en belirgin özelliği "hakimiyet-i millîye" kavramında somutlaşıyordu ve bu kavram cumhuriyetçilik ilkesinin altyapısını oluşturuyordu. Söylenmek istenen yeni rejimde siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının halkta olduğuydu. Osmanlı hanedanından kaynaklanan meşruiyet olsun, dinsel kaynaklı herhangi bir meşruiyet olsun, artık yeri ni radikal ve kalıcı bir şekilde halkın egemenliğinde merkezlenen ve meşrulaşan bir söyleme bırakıyordu. Gerçi egemenliğin bölünmezliği ve halka ait olduğu 1920'de I. Meclis'te açık seçik gündeme getirilmişti, fakat Cumhuriyet'le beraber, gerçek yaşamın kendisinde halkın egemen olup olmasının ötesinde, halk ve millet egemenliği kavramı söylemsel düzeyde iyiden iyiye perçinlenmiş oldu.

Halkçılık anlayışının altında yatan vurgu cumhuriyetçiliğe yönelik olduğu kadar milliyetçilikle de örtüşüyordu. Halk bir kere Gökalp'in tanımladığı biçimiyle algılandığında, neredeyse milletle özdeş-

Selim Sırrı Tarcan

HANDE ÖZKAN

1874 yılında Yenişehir (Mora)'da doğdu ve 1956 yılında İstanbul'da hayata veda etti. Lise eğitimini Galatasaray Sultanisi'nde gördükten sonra Berri-i Hümayun'da okudu. Ardından istihkâm subayı olarak İzmir'e tayin oldu (1896). İzmir'de kaldığı dört yıl boyunca *Hizmet* gazetesinde yazarlık da yapan Selim Sırrı'nın Galatasaray Sultanisi'nde beden eğitimi hocası olan Faik Üstümdiman'ın etkisiyle jimnastiğe duyduğu ilgi giderek arttı. Nitekim bu dönemde İdadî Mektebi'nden başlayarak çeşitli okullarda beden eğitimi dersleri verdi. Selim Sırrı'nın 1898 yılında İzmir'de, futbol

oynayan ilk Türk olarak tarihe geçtiği de söylenir. İstanbul'a döndüğünde yüzbaşı olan Selim Sırrı bu dönemde sporla ilgili yazılar da kaleme aldı. Aynı zamanda birçok okulda beden eğitimi hocası olarak görev yaptı. Sporun eğitim açısından büyük önem taşıdığına inanan Selim Sırrı 1908 yılında beden eğitimi öğretmeni yetiştiren "Terbiye-i Bedeniye Mektebi"ni açtı. Henüz kendi jimnastik ekolünü geliştirmemiş olan Selim Sırrı bu okulda hocası Faik Üstümdiman'ın da benimsediği aletli ve zor hareketlerden oluşan *John-Amoros* jimnastiğini uyguladı. Selim Sırrı'nın 1909 yılında devlet adına beden eğitimi öğrenimi görmek üzere İsveç'e gönderilmesi üzerine okul kapandı. İsveç'te *John-Amoros* okulu karşısında giderek yaygınlaşan yeni bir jimnastik okuluyla tanışan Selim Sırrı 1910 yılında Türkiye'ye döndü ve Osmaniye Mekabi'nin Terbiye-i Bedeniye Müfettişi oldu. Bu dönemde Erkek Öğretmen Okulunda vermeye başladığı beden eğitimi dersleri sayesinde İsveç'te öğ-

leşmişti gerçi, ama yine de halk kavramının bir nüansa işaret ettiğini görmek gerekli. Çokuluslu bir imparatorluktan, ister kültürel, ister etnik düzeyde temellenmiş, "tamamen" Türk olan bir kimliğe geçerken, toplumsal ve ekonomik düzlemde halk da yine ortak amaçlar etrafında birleşmiş, bölünmez, birbirine benzer ve birbirini bütünleyen, standartlaşmış bir toplumsal bütünlüğe işaret etmeliydi. Bir başka deyişle, milliyetçilik tarihsel, etnik ve kültürel bir tekdüzeliğe gönderme yaparken, halkçılık bu tekdüzeliği toplumsal dokuda temellendiriyordu. Elbette bütün bunlarla ilintili bir başka husus da Osmanlı'da kullanılan "millet" kavramı-

nın dinî birtakım çağrışımları olmasıydı. Halk kavramının bu noktada da işlevsel olduğunu, özellikle 1920'lerin başında işaret etmek gerekiyor.

Siyasal egemenlik anlayışının tek ve bölünmez bir tarzda tarifi emperyal yapıllı ülkelerde ancak *birleştirici* ve *çoğulcu* bir millet ve halk anlayışıyla gündeme gelebilmişti. Nitekim Osmanlı'nın son döneminde gözlemlenen devletin merkezileşme çabaları Osmanlıcılık türü bir ideolojik çatı altında çeşitli cemaatlerin toplamında somutlanan, ama yine de genel bir millet ve halk anlayışıyla uyumlandırılmaya çalışılmıştı. Ancak egemenliğin meşru kaynağının bir hanedan ya da dinsel bir şimgede

rendiği beden eğitimi yöntemlerini yayma fırsatını buldu. Selim Sırrı'nın 1911 yılında açtığı "Terbiye-i Bedeniye Mektebi" de ilkinde kıyasla çok daha bilimsel yöntemler kullanan, hem teorik hem de uygulamalı eğitim veren bir okuldu.

Selim Sırrı'nın spor alanındaki en büyük başarılarından biri hiç kuşkusuz, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun ve ardından Türkiye'nin Olimpiyat Oyunları'na katılması konusunda gösterdiği çabadır. Olimpik hareketin Türkiye coğrafyasındaki ilk adımları, modern Olimpiyat Oyunları'nın kurucusu olan Baron Pierre de Coubertin'in Olimpiyat Oyunları'nı dünya genelinde yaymak için çalıştığı bir dönemde atıldı. Coubertin 1907 yılında Selim Sırrı'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun Olimpiyat Komitesindeki temsilcisi olmasını önerdiğinde bunun mümkün olamayacağını söyleyen Selim Sırrı, kısa bir süre sonra II. Meşrutiyet'in tanıdığı dernek kurma özgürlüğünden yararlanarak 1908 yılında gazeteci Ali İhsan Tokgöz'ün

Selim Sırrı (Tarcan), folklor ve sporun, millet inşası ve modernleşme için kullanımının idealisti ve ideologu olduğu kadar, atak uygulayıcısıdır da.

başkanlığını, kendisinin de genel sekreterliğini üstlendiği Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi'ni kurdu. Bu tarihten itibaren Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin toplantılarına katılan Se-

olmadığı durumlarda, millete ve halka dayanan bir anlayış haliyle tek ve bölünmez, içerisinde tezatların, sınıfların, farklılıkların minimuma indirildiği bir halk ve millet kavramına da ihtiyaç duyar. İşte Cumhuriyet ile gündeme gelen "sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" şiarını bu anlamda tarihsel bağlamına oturtmak gerekir. Dolayısıyla, genel kanının aksine, Türkiye'de "sınıfsız, kaynaşmış kitleye" vurgu sınıf çatışmasını esas kabul eden sosyalist ya da komünist hareketlerden çok Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal yapısına karşı öne çıkarılmış, milliyetçi bir söylemin yapı taşlarından birisiydi. Vurguyu burada sosyalizm, komünizm korkusundan kaydırmak

Tek Parti dönemi elitlerinin böyle bir korkudan uzak yaşadıkları anlamına gelmemeli elbette. Gerek 1917 Bolşevik Devrimi, gerekse de Balkanlar'da Birinci Dünya Savaşı sonrası büyük altüst oluşlar Türkiye'deki yönetici elitleri sarsmış, birçoğunu korkutmuştu. 1930'larda biraz da zorunluktan devletçi bir sanayileşme sürecine girildiğinde parti içinde Recep Peker gibi katı anti-liberal ve anti-sosyalistlerin bir proleterleşme olgusunun doğmasından korktuklarını, her halükârda böylesi bir gelişmenin önünü ve önlemini almayı düşündüklerini, bunları açık seçik yazılarda ifade ettiklerini biliyoruz. Ancak yine de gerek işçi sınıfının sayısal gerekse de

lim Sırrı 1911 yılı boyunca komitenin düzenlediği toplantılarda Osmanlı İmparatorluğu'nu başarıyla temsil etti ve nihayet Budapeşte'de yapılan toplantıda (1911) Osmanlı Devleti resmî üye olarak kabul edildi.

Kırka yakın farklı spor dalıyla ilgili çalışması bulunan Selim Sırrı, 1913 yılında bir futbol federasyonunun kurulması için ilk girişimde bulunan kişidir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu girişim sonuçsuz kaldı. Selim Sırrı ayrıca kişisel çabaları sonucunda 12 Mayıs 1916 tarihinde Türkiye'de ilk *İdman Bayramı*'nin kutlanmasını sağladı. Sonraki yıllarda adı önce Kaim Cihan Müsabakalarına İştirak Cemiyeti ve Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi olarak değiştirilen oluşumda genel sekreterlik görevini üstlendi. Cumhuriyetin ilanını izleyen günlerde Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi'nin yönetiminde değişikliğe gidildi ve Selim Sırrı başkanlığa getirildi. Ancak Baron Pierre de Coubertin'in 1925 yılında Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nden ayrıl-

ması üzerine Selim Sırrı da başkanlık görevini bıraktı, ancak komite bünyesinde çalışmayı 1930 yılına kadar sürdürdü. Millî Eğitim başmüfettişliğinde çalıştıktan sonra emekliye ayrılan Selim Sırrı bundan sonra da beden eğitiminin okullarda yaygınlaşması için çalıştı. 1933-1935 yılları arasında radyoda beden eğitimi ve sporla ilgili konferanslar verdi. 1935-1946 yılları arasında Ordu milletvekili olarak Meclis'te görev yaptı.

Selim Sırrı Tarcan Türkiye'de Batılı anlamda spor ve beden eğitiminin benimsenmesi ve yaygınlaşması yolunda emek veren en önemli isimlerden biridir. Selim Sırrı'nın düşüncesinde spor bir boş zaman eğlencesi ya da üstün bir becerinin getirdiği bir akrobatlık ya da maceraperestlikten ziyade, her insanın yapabileceği ve yapması gereken, hem bedensel hem de ruhsal gelişmede ve terbiyede önemli bir rol oynayan bir vasıta (Bilge, s. 49). Kendisi anılarında sporun Türkiye'ye ilk olarak jimnastik adı altında Galatasaray Sultanîsi ara-

ylemsel zayıflığı; beri yandan sosyalistlerin pek de kayda değer güçlerinin olmadıkları bir ortamda "sınıfsız, kaynaşmış bir kitleye" bu denli obsesif korkunun temelinde başka şeyleri aramak gerekir ki ilk başta akla gelen yakın geçmişteki bölünme sendromuyla benzer gelişmelere yol açabilecek bazı toplumsal ve etnik dinamiklerin hâlâ ülkenin özellikle belirli bir bölgesinde varlığını sürdürüyor olmasıdır. Kuşkusuz bir başka önemli neden de yönetici elitin, bir komünizm öcüsü göstererek, aslında toplumdaki her türlü farklılık ve çeşitliliğe olan tahammülsüzlüğü ve bu ortamda siyasal iktidarını herhangi bir meydan okumaya maruz kalmadan sürdürmesidir.

Jean Jacques Rousseau'dan etkilendiği açık olan bu tür bir siyasal demokrasi anlayışı halkı ve milleti olabildiğince soyut, somut tarihsel belirlenimlerinden arındırılmış, tek ve bölünmez tanımlayarak aslında tekile karşı genelin, bireye karşı devletin ya da kitlelere karşı halkın temsilcisi iddiasındaki iktidardaki elitlerin ellerini güçlendirmekteydi. Halk kavramının bir kere böylesi bir tanımı yapıldığında devlette olsun, sivil toplumda olsun, doğabilecek tüm partiküleristik iktidar odakları veya muhalefet, ister istemez halkın ve "genel çıkarın" düşmanı konumunda gösterilebilecekti. (François Furet'nin Fransız Devrimi sonrası halk ve milletin bu tür bir

cılığıyla girdiğini anlatmaktadır. Ancak bu dönemde yapılan beden eğitimi derslerinin bilimsel bir yönü olmayıp bedeni ve ruhu terbiye etmeyi de amaçlamamaktadır. Bedensel faaliyetler o dönemde daha çok kişisel bir beceri olarak algılanmakta ve uygulanmaktadır. Selim Sırrı'nın Galatasaray'da hocası olan Faik Üstünidman'ın uyguladığı yöntem, aletli ve zor hareketlerden oluşan Alman jimnastiğidir:

"O zamanlar bu dersdeki hareketleri (idmanlar bazı aletler üzerinde yapılan marifetlerden olduğundan) her kuvvetli, çevik adamın yapabileceği düşünülerek jimnastik hocalığı bir ustalık sanılıyordu. Ondan dolayı da bunun ilimle, fen-i terbiye ile, ruhiyatla, hıfzıssıhatla alakası düşünülmediği için bir Bonmarşe satıcısı jimnastik hocası olabiliyordu." *

Selim Sırrı ağır, sıkı disiplin, cesaret

(*) Burada bahsedilen Galatasaray Sultaniyesi'nin üçüncü beden öğretmeni Martinetti'dir. Bir Fransız olan Martinetti aynı zamanda Beyoğlu bonmarşe satıcılarından.

ve beceri gerektiren Alman jimnastiğine karşı çok daha kolay, vücuda fazla yüklenmeyen, herkesin yapabileceği ve insanın sağlığı açısından da fayda taşıyan hareketler içeren İsveç jimnastiğini benimsemiş ve bu okulun yaygınlaşması için çalışmıştır. Herkesin kendi vücuduna ve becerisine göre uyarlayabileceği bu jimnastik sistemi vücutta uyum sağlayarak ruhsal bir gelişimin de sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Selim Sırrı'ya göre beden terbiyesi genel anlamda terbiyenin temelidir. Dolayısıyla jimnastiğin de sportif mahiyetinin yanında pedagojik ve psikolojik bir nitelik taşıması gerekmektedir. Selim Sırrı'nın düşüncesinde iyi beden terbiyesi almış bir halk, çok iyi teçhizatlı bir orduya bedeldir (Tarcan, Bugünkü Almanya, 1930). Keza Kemalizm de sporu ve beden eğitimi ulusal bütünlüğün pekişmesinde önemli bir araç olarak görmektedir. "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" şiarı bir yandan Almanya ve İtalya'da gözlemlendiği gibi güçlü, sağ-

özdeşleştirilmesiyle "devrim düşmanlarına" karşı uygulanan Jakobin terör arasında kurduğu ilişkiyi burada hatırlamakta fayda var.) Halkçılık anlayışının bu tür tarihsel, teorik ve pratik donanımlarla gündeme getirildiği ülkelerde ister istemez siyasal güce hakim olanın halkçı söylemi tekeline geçirmesiyle, yani kendisinin ve yalnız kendisinin halkı temsil ettiğini ilan etmesiyle, toplumdaki her türlü farklılığa kuşkuyla ve hoşgörüsüz yaklaşacağı aşikâr; özellikle de söz konusu ülke kişisel hak ve özgürlük kavramının güdük kaldığı, devletin keyfi yönetim tarzının geleneksel olarak güçlü olduğu, yönetenlerin yönettiklerine hesap verme geleneğinin

zayıf olduğu bir ülkeyse. Sonuç olarak halkçı söyleminin gerçekten somut halk kitleleriyle pratikte buluşup buluşmadığı bir yana, bu tür bir halkçılık anlayışının "aydınlanmış despotculuğun" farklı bir biçimde sürdürüleceği ortamı hazırlamasına da şaşmamalı ve genç Türkiye'nin halkçılık anlayışında bu tür öğelerin gücünü görmek gerekli.

Halk kavramının bu tür bir soyutlukta ve nitelikte kavranmasının Cumhuriyet'in gelişim yönü açısından bir başka siyasal ve entelektüel anlamı da artık devletle yönetilenler arasında herhangi bir "aracı" kurum, yapı ya da toplumsal oluşumun gereksiz ve yersiz olarak görülmesidir. El-

lıklı ve zinde bir ırkın temellerini atmayı hedeflerken diğer yandan da spor etkinliklerinin ulusal bir sosyalleşme ve kaynaşma yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır. Beden terbiyesi hem Selim Sırrı hem de Kemalist aydın çevresi açısından milletlerin en temel meselelerinden biridir. Hatta Tarcan'a göre 20. yüzyılın ilk yarısında "her millet fikirle beden arasında bir muvazenet tesisine" çalışmaktadır (Tarcan, Garpta Hayat, 1929).

Selim Sırrı sporculuğunun ve eğitimciliğinin yanı sıra folklor alanında yaptığı çalışmalarla da iz bırakmış bir aydındır. Folklor araştırmalarını millî bir vazife olarak ele almakta; folklorun büyük olaylar ve şahsiyetler üzerinde yoğunlaşan tarih biliminin tersine halkla uğraşmasını çok önemli bulmaktadır. Folklor bu anlamda hem milletin mazisini canlı tutmakta hem de bir ülkenin siyasî boyuttaki temsiline katkıda bulunmaktadır. Selim Sırrı'nın folklor tanımı bir hayli geniştir; folkloru "vücutta getiren şeyin hurafeler, anâneler,

masallar, darb-ı meseller, destanlar, türküler, millî rakslar olduğunu söyler" ve "folklor disiplinine Avrupa'da yaşandığı gibi türler arasında belli bir hiyerarşi kurarak değil, tersine türlerin çeşitliliğini vurgulayacak bir şekilde" yaklaşır (Öztürkmen, s. 38,39). Selim Sırrı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde halk danslarına duymaya başladığı ilgi, Cumhuriyet döneminde halk danslarının millî bir sembol olarak evrilmesiyle neticelenir. 1896-1900 Yılları arasında kaldığı İzmir'de zeybek oyunuyla ilgilenen Selim Sırrı 1916 yılında kesin bir yöntemi ve belirli figürleri olan standartlaşmış yeni bir zeybek tasarlamaya başlar. Millî raksın bir salon dansı olmasının gerekli olduğuna inandığından sert hareketleri zeybekten çıkarır ve "neredeyse Oryantalist bir egzotiklik anlayışı içinde ... Batılı bir forma zeybek oyunlarının özgün motiflerini ekleme yoluna gider" (Öztürkmen, s. 227). Bilindiği üzere Ziya Gökalp'in ünlü hars-medeniyet ayrımının bir

bette bu durum Türkiye deneyimiyle sınırlı addedilemez. Ulusal devletler kendi halklarıyla mümkünse aralarında ne dinî, ne de dünyevî birtakım aracı kurumların oluşmasını tercih ederler. Oysa böyle bir durum emperyal yapılar söz konusu olduğunda çok da fazla sorun yaratmayacak bir tarzdır. Osmanlı döneminde belirli bir somutluk ve çeşitlilik ekseninde temellenmiş değişik cemaatler ile devlet yönetimi arasında çeşitli arabulucu (mediating) kurumlar vardı, aslına bakılırsa bu aynı zamanda bir gereksinimdi. Örneğin Müslüman cemaatler açısından tarikatların zaman zaman böyle bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Cumhuriyet'le olan ise

bu ara mekanizmaların hepsinin ortadan kaldırılması doğa olarak. Dolayısıyla "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesiyle kastedilen sadece egemenliğin kaynağının ve meşruiyetinin yeniden tanımlanmasının ötesinde, artık bir takım ara mekanizmalara da gerek olmadığı vurgulanmak isteniyordu. Artık önemli olan "halk" adına konuşma tekelini eline almak ve halkın dışına düşmemektir. Buradaki halk ve millet kavramlarının aşağı yukarı aynı şeyi ifade ettiği düşünüldüğünde, halkın ve milletin dışına düşmek neredeyse bir düşman konumuna düşmekle eşdeğer olacaktır mantıksal ve pratik olarak.

uzantısı olan ve Batı tekniğini yerli bir içerikle harmanlayan bu yöntem, müzikten dansa kültür alanındaki Kemalist reformların temel izleği olmuştur. 1916 yılındaki İdman Bayramı'nda sergilenen ve sonraki yıllarda kadınları da bünyesine katan Tarcan zeybeğinin en önemli noktası aynen sporda olduğu gibi kolektif, yani sosyallik içeren bir etkinlik olmasıdır. Bir yandan da Türkiye coğrafyasına özgü öğeleri Batı yöntemleriyle bir araya getiren son derece "medenî" bir millî dans olarak Türkiye'yi temsil edecektir. Ancak Mustaf Kemal'den de büyük övgüler almış olan Tarcan zeybeği hiçbir zaman Türkiye'nin millî dansı olamadan kültür tarihinin ve Kemalist modernleşme projesinin son derece ilginç deneylerinden biri olarak kalmıştır.

Sporculuğunun yanında eğitimci olarak da görülen Selim Sırrı Tarcan yabancı ülkelere yapmış olduğu gezilerinin ve radyo konferanslarının yer aldığı kitaplarında Batılılaşma mantığı üzerinden eğitim ve terbiyeye bakmış;

genel kültür ve sosyal hayatla ilgili gözlemlerini bir "beden terbiyecisi" ve eğitimci olarak aktarmıştır: Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Beden Terbiyesi: Oyun-Jimnastik-Spor* (1932), *Bugünkü Almanya: Yardımcı Kıraat* (1930), *Çelimsiz ve Anormal Çocuklar: İtalya'da 'Çocuklar Evi', Belçika'da 'Çifte Evler', Almanya'da 'Kinderheim'lar* (1944), *Çocuklara Sağlık Öğütleri* (1935), *Gençlerle Baş Başa Nasıl Mesut Olabiliriz?* (1944), *Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği* (1948), *Köy Mekteplerinde Beden Terbiyesi* (1933), *Müziğin Dili* (1945), *Nasıl Konuşmalı* (1939), *Olmuş Şeyler* (1950), *Radyo Konferanslarım* (1935), *Selim Sırrı Tarcan: Hatıralarım, Spor Pedagojisi* (1943), *Şimalin Üç İrfan Diyarı: Finlandiya, İsveç, Danimarka* (1940), *Türkler'de Beden İdmanları* (193?), *Yaşama Bilgisi* (1942), *Yaşama Öğütleri* (1948), *Yeni ve Eski Olimpiyatlar* (1948), *Yurtdışında Londra'da Gördüklerim* (1948), *Vakitsiz İhtiyarlamanın Sebepleri ve Daima Genç Kalmanın Sırları* (1947).

Bir kere böyle tanımlanan halk kavramının siyasal yapılanma açısından da etkileri olduğunu düşünmek gerekiyor. Atatürk'ün daha Halk Fırkası'nı kurmak üzere çalışmalarını yürütürken sıkça vurguladığı gibi halk bir kere içinde tezatların ve çelişkilerin olmadığı bir bütünsel yapı olarak algılandığında, bu yapısal özelliğin siyasal biçime yansımalarının bir Tek Parti modeli olması da az çok kaçınılmaz oluyor. Gerçekten de Atatürk'ün Halk Fırkası projesini anlattığı konuşması incelendiğinde ülkenin parti mücadelelerinden çok çektiği, aslında halkın yekpare bir bütün olduğu ve particiliğin ülkeye zarar verdiği türünden mesajlarla

tek partici bir siyasal anlayışın ipuçlarını daha 1923 gibi erken bir tarihten itibaren verdiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla 1925 Tahriri Sükun Kanunu sonrası fiilen Tek Parti rejiminin kurulmasının, dönemin tarihsel meşrulaştırıcı itkileri ne olursa olsun, düşünsel ve ideolojik kökenlerinin çok daha önceden halkçılık anlayışında somutlaştığını gözlemlemek olası. Dolayısıyla halkçılık kavramının böyle tanımlanmasının daha başından demokratik açılımların önünü tıkayıcı bir işlevi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Halkçılık söylemi tesanütçülük adı verilen Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin solidarizminin (dayanışmacılık) de önemli et-

Kemalist halkçılık, orta sınıf popülizminin yörüngesindedir. Belki milliyetçi köycülük söyleminin açılımları dışında, aşağı sınıflar görülmez/görünmezleştirirler. Millî kimliğin taşıyıcılığından soyunmuş 'yalın' haliyle halk, yani ahali, tekinsiz sayılır. "Cahil yığınlar", modernleşme ülküsü ve toplum düzeni/intizamı/inzibatı açısından tehdit olarak görülürler.

kilerini taşır. Durkheim'ın adına da zaman zaman atfedilen solidarist düşünceye göre toplum kendi içinde çatışan değil, birbirilerini tamamlayan unsurların oluşturduğu bir bütünlük anlayışı üzerine temellenir. Toplumda çatışma değil, ahenk, uyum esastır. Özellikle liberal düşüncenin bireyi öne çıkararak, toplumu ya da cemaati geri plana atan düşünce sistemine karşı toplumsal dayanışmayı öngörür ki bu yönüyle özellikle anti-liberal bir görüş olduğu gibi anti-sosyalist de bir içerik taşır. Gökalp gibi Osmanlı aydınlarını derinden etkilemiş tesanütçülük, Cumhuriyet aydınlarının da önem verdikleri bir düşünce sistemi olmuş, halkçı düşüncenin toplum tasavvurunu biçimlendirmiştir. Geç Osmanlı aydınlarında toplumsal yönü önde olan tesanütçülük 1930'lar Türkiye'sinde toplumsal ahengin garantörü olan devlette, onun da üzerinden karizmatik şefte cisim-

lenen bir toplumsal harmoni projesine dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye tipi halkçılığın gözlemlendiği ülkelerde lider kültüne yapılan vurguyu doğal karşılamak gerekir.

Yukarıda felsefi ve tarihsel köklerini çizmeye çalıştığımız Kemalist halkçılık anlayışının tepe noktasına ulaşması büyük ölçüde 1930'lu yıllarda olmuştur. Gerçi Gökalp'den gelen halk tanımı 1920'lerde rejimin önde gelenleri tarafından savunulmuş, halk kavramı tanımlanırken Türkiye'de henüz sınıfların, özellikle de işçi sınıfının ve burjuvazinin olmadığı, dolayısıyla "biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz" biçiminde Atatürk tarafından konu ortaya konmuştur. Ancak 1930 hem ekonomide hem de siyasette bir dönüm noktası teşkil etmiş, bu tarihten sonra ekonomide devletçilik, siyasette ise daha da katılmış, içine kapanmış, yer yer aşırı

bir milliyetçiğin gözlemlendiği, devletle partinin bütünleştiği ve pekiştirildiği bir döneme girilmiştir. Bu anlamda, ilk bakışta biraz ironik görülmesine rağmen, 1930'ların Türkiyesinde halkçı bir söylem eskisine nazaran aydınlar ve yüksek devlet erkânı tarafından daha sık gündeme getirilmiştir. Örneğin Halkevleri, pratikte değilse bile, teoride halkçı ideolojinin tartışılacağı ve aydınların halka gitmesine yardımcı olacak kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır çünkü Serbest Fırka deneyiminden dersler çıkaran yeni rejim kitle tabanını genişletme kaygısı gütmüştür.

Türkiye'de Tek Parti dönemi halkçılığının en önemli bileşenlerinden birisini köycülük teşkil eder. Gerçekten de Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümünü oluşturan köylülere yönelik böylesi bir halkçı tavır önemlidir. Ancak köycülükte somutlanan halkçılığın da elitist bir halkçılık olduğu, tepeden ve devletlû olduğu görülmektedir. Zaten Köy Enstitüleri pratiği bir yana bırakılırsa Türkiye'de köycülük söylemsel düzeyi aşamamış, köylü kitlelere mal olmamıştır. Köycülüğün en genel anlamda amaçlanan köylülerin köylerinde kalması, böylece proleterleşmelerinin önlenmesi; eğitim götürülerek hem kültürel hem de ekonomik anlamda kırsal kesimin dönüştürülmesidir. Büyük ölçüde kentleşme ve sanayileşme karşıtı bir söylem olan köycülüğün dönemin entelektüelleri üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir. Ancak köycülük o denli soyut, içeriğinde o denli toplumsal ilişkiler göz ardı edilerek gündeme getirilmiştir ki sonuçta, ironiktir, önemli ölçüde elitist bir hamle olmanın ötesine gidememiştir. (Köycülük üzerine daha ayrıntılı bir yazı için bakınız bu ciltteki *Köycülük* başlıklı yazı.)

Türkiye'de Tek Parti dönemi halkçılığı büyük ölçüde elitist, tepeden, bürokratik, anti-liberal ve anti-demokratik olmuştur.

En güzel ifadesini "halka rağmen, halk için" sloganında bulan bu anlayışın yerleşmesinde Millî Mücadele yıllarında kitlelerin, özellikle de köylülerin, aktif hareketliliğinin bulunmaması da önemli bir rol oynamıştır. Gerçekten de köylüler Millî Mücadele'de aktif rol oynamamışlar, 1910'ların başından beri cephelede çarpışan bu insanlar için bu son savaş da sanki diğerlerinin basit bir devamı gibi algılanmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı romanında da anlatılan aslında köylünün bu dönemdeki ilgisizliğidir. Hal böyle olunca zaten kuşaklar boyunca elitist bir gelenek içinde yetişen Cumhuriyet'i kuran kadrolar üzerinde tabandan bir baskı gelmemiş, kendilerini bu ortamda özellikle de kültürel olarak bağımsız hissedebilmişlerdir. Biraz da bu nedenledir ki toplumu dönüştürülecek bir proje olarak görmüşler, gerektiğinde halkın ne istediğinden, ne özlediğinden bağımsız olarak kültürel bir "süper Batılaşma" programını uygulamaya geçirmeyi deneyebilmişlerdir.

Tek Parti döneminde görülen halkçılık 1946 sonrası büyük ölçüde değişmiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle daha az elitist, daha çok kamuoyunun düşüncelerini ve duygularını dikkate alan bir tarza geçilmiştir. Bunda kuşkusuz çok partili bir hayata geçilmesinin rolü olmuştur. 1960'lar ve 1970'lerde ise farklı halkçı politikalar gündeme gelmiş, ithal ikameci sanayileşmenin altyapısını oluşturduğu bir ortamda halkçılık da daha politik, aşağıdan, yavaş yavaş kentsel nüfusun da dikkate alındığı bir tür popülizm gündeme gelmiştir. 1980'li yıllarda askerlerin ve Turgut Özal'ın sürdürdükleri neoliberal politikalarla halkçılık söylemi sadece rafa kaldırılmamış, aynı zamanda halkçı olmak siyasal bir dinazorluk olarak telakki edilmiştir. □